

چک با صاحب حساب تضامنی است و با توجه به اینکه مطابق مقررات قانون تجارت شخصیت حقوقی مدیران از شخصیت شرکت مستقل و مجزا است و دعوی علیه شرکت صاحب حساب طرح نگردیده تا موضوع تضامن در پرداخت سند تجاری محقق گردد. بنابراین، دعوی به کیفیت مطرح شده قابلیت استماع ندارد و مقتضی ورود به ماهیت نیست، لذا رأی تجدیدنظرخواسته را مغایر با قانون تشخیص داده، با استناد به مواد ۳۵۸ و دو قانون آیین دادرسی مدنی رأی معترض‌عنه، نقض و قرار رد دعوی خواهان صادر و اعلام می‌گردد.

رئیس شعبه هشت دادگاه تجدیدنظر استان تهران
مستشار دادگاه

قابل ذکر است که طبق رأی دادگاه بدوی (شعبه ۱۵ دادگاه عمومی تهران) حکم بر محکومیت تجدیدنظرخواهان به پرداخت اصل مبلغ چک و هزینه دادرسی و خسارت تأخیر تأدیه صادر شده است.^۱

۲. نقد و بررسی

۲.۱. مقدمه

مسئولیت تضامنی، یکی از مهم‌ترین راهکارهایی است که قانونگذاران جهت تضمین انجام تعهد یا جبران خسارت به کار گرفته‌اند. راهکاری که سطح بالایی از امنیت را در روابط مالی، ایجاد و اطمینان طلبکار به وصول طلب خود را بیشتر می‌کند. این نوع مسئولیت بر میزان اعتبار طلب می‌افزاید و طلبکار را از خطرات ناشی از ورشکستگی، اعسار یا فرار مدیون اصلی مصون می‌دارد.^۲ در تعریف مسئولیت

۱. برای مشاهده رأی دادگاه بدوی و تجدیدنظر نک: محمدرضا زندی، رویه قضایی دادگاه‌های بدوی و تجدیدنظر استان تهران در امور مدنی، اجرت‌المثل (تهران: جنگل، ۱۳۹۱)، صص ۳۳۱ - ۳۳۳.

۲. ناصر کاتوزیان، عقود معین ۴، عقود اذنی وثیقه‌های دین (تهران: شرکت سهامی انتشار، چاپ دوم، ۱۳۷۶)، ص ۳۴۴؛ لعیا جنیدی، «تضامن و آثار و اوصاف آن»، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، ش ۳۵ (۱۳۷۵): ص ۹.

مسئولیت تضامنی و امکان طرح دعوا علیه کلیه مسئولین بدون رعایت ترتیب خاص

یوسف درویشی‌هویدا*

۱. وقایع پرونده

مشخصات رأی

تاریخ صدور رأی: ۱۳۸۶/۵/۱۰
شماره دادنامه: ۶۲۰ پرونده کلاسه ۶۱۲/۸/۸۶
مرجع رسیدگی: شعبه ۸ دادگاه تجدیدنظر استان تهران
رأی مورد تجدیدنظر: دادنامه شماره ۹۴۶ صادر شده از شعبه ۱۵ دادگاه عمومی تهران

گردشکار: تجدیدنظرخواه دادخواستی به خواسته فوق ارائه کرده است که به این شعبه، ارجاع و پس از ثبت به کلاسه فوق و انجام تشریفات قانونی رسیدگی شد و سرانجام در وقت فوق‌العاده دادگاه تشکیل گردید و با بررسی اوراق و محتویات پرونده ختم دادرسی را اعلام کرد و به شرح زیر رأی داد:

رأی دادگاه

اعتراض آقای ... و... نسبت به دادنامه شماره ۹۴۶ در تاریخ ۸۵/۱۲/۱۴ صادر شده از شعبه ۱۵ دادگاه عمومی تهران که بر محکومیت تجدیدنظرخواهان به پرداخت یکصد میلیون ریال بابت اصل خواسته و همچنین پرداخت هزینه دادرسی و خسارت تأخیر تأدیه در حق تجدیدنظرخوانده اشعار دارد. نظر به اینکه چک مستند دعوی از حساب شرکت ... با امضای مدیرعامل و نایب‌رئیس هیأت مدیره صادر گردیده و مطابق ماده ۱۹ قانون صدور چک مسئولیت صادرکنندگان

* عضو هیأت علمی گروه فقه و حقوق دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز
yousefdarvishihoveyda@yahoo.com

۲.۲. اثر اصلی تضامن؛ اختیار طلبکار در انتخاب مسئول پرداخت

مهم‌ترین فایده مسئولیت تضامنی، ایجاد اطمینان بیشتر برای طلبکار در وصول طلب خود است، زیرا به تعداد مسئولین تضامنی، جهت اجرای تعهد «مسئول قابل رجوع» وجود خواهد داشت و طلبکار می‌تواند اجرای تعهد را از همه یا برخی از آنان تقاضا نماید. در عین حال که طلبکار می‌تواند کل طلب را از هر یک از مسئولین مطالبه کند در نهایت، فقط به میزان طلب خود قادر است از مسئولین تضامنی دریافت نماید.

درواقع «مسئولیت تضامنی بر دو پایه اصلی استوار است: ۱- هر یک از بدهکاران مشترک مسئول پرداخت تمام دین است و طلبکار می‌تواند به یک یا چند بدهکار رجوع نماید و تمام یا قسمتی از دین را از هر کدام مطالبه کند. ۲- پرداخت دین از سوی هر بدهکار، دیگران را نیز بری می‌کند و طلبکار حق ندارد از مجموع بدهکاران بیش از طلب خود بگیرد. در نتیجه، باید گفت مسئولیت تضامنی، وسیله تأمین وصول طلب و وثیقه شخصی به سود طلبکار است و نباید آن را وسیله‌ای ناروا برای وصول مکرر طلب شمرد. التزامهای متعدد برای وصول یک طلب ایجاد می‌شود و هر التزام بدل دیگران است و می‌تواند به جای آنها مورد استفاده قرار گیرد»^۱.

مهم‌ترین اثر تضامن، امکان رجوع طلبکار به نزد همه مسئولین است، زیرا هدف اصلی این نهاد، تضمین حق طلبکار و ایجاد اطمینان بیشتر در وصول طلب می‌باشد. در مسئولیت تضامنی، هر مدیونی نسبت به کل دین مسئولیت دارد. بنابراین، دعوای طلبکار (که از یکی از بدهکاران تضامنی، کل مبلغ دین یا موضوع تعهد را مطالبه می‌کند)، دارای وجهه قانونی است. وجود مسئولین متعدد در قبال دین واحد و مسئولیت هر یک از آنان برای پرداخت کل دین، غیر از آنکه به طلبکار حق می‌دهد به کلیه مسئولین به صورت جمعی، مراجعه و علیه همگی طرح دعوا نماید، به وی این اختیار را می‌دهد که به هر یک از مسئولین تضامنی جهت

۱. ناصر کاتوزیان، پیشین، ص ۲۰۲.

تضامنی که گاه «تضامن میان بدهکاران» نیز نامیده می‌شود می‌توان گفت: «التزامهای متعدد برای پرداخت یک دین است»^۱.

در حقوق کشورمان، مسئولیت تضامنی، حکم استثنایی و خلاف اصل است و قاعده کلی بر مسئولیت بر مبنای تقسیم و تسهیم است، لذا «تضامن» دلیل خاص می‌خواهد و در تعهدات مشترکی که بر عهده چند شخص قرار می‌گیرد و تجزیه‌پذیر است، باید به تسهیم میان آنان حکم کرد.^۲ مهم‌ترین دلیل خاص وجود مسئولیت تضامنی، پیش‌بینی مسئولیت تضامنی در قانون یا پیش‌بینی آن در قرارداد است.^۳ از جمله مصادیق مهم مسئولیت تضامنی در قانون می‌توان به مسئولیت تضامنی غاصبان (ماده ۳۱۷ قانون مدنی)، مسئولیت مدیون و ضامن در ضمانت تضامنی (ماده ۴۰۳ قانون تجارت)، مسئولیت مسئولان انجام تعهد با شرط تضامن (ماده ۴۰۴ قانون تجارت) اشاره کرد. در کنار این موارد، یکی از مهم‌ترین مصادیق مسئولیت تضامنی در حقوق ما مسئولیت تضامنی امضاءکنندگان اسناد تجاری است که در مواد ۲۴۹، ۳۰۹ و ۳۱۴ قانون تجارت مقرر شده است. اهمیت مسئولیت تضامنی امضاءکنندگان اسناد تجاری به‌ویژه از آن‌روست که از لحاظ عملی بیشتر از مصادیق دیگر مسئولیت تضامنی، در مراجع قضایی مطرح می‌شود و حجم قابل توجهی از دعاوی و پرونده‌های ورودی به دادگستری را به خود اختصاص می‌دهد.^۴

۱. ناصر کاتوزیان، نظریه عمومی تعهدات (تهران: نشر دادگستر، چاپ اول، ۱۳۷۹)، ص ۲۰۲.

۲. همان، ص ۲۰۷.

۳. «باید نظر دیوان کشور را تأیید کرد و مسئولیت تضامنی را محدود به موردی ساخت که در قرارداد یا قانون به آن تصریح شود یا موضوع به حکم طبیعت خود تجزیه‌ناپذیر باشد یا احراز شود که هر کدام از مسؤولان یک دین تمام آن را به عهده گرفته است»: همان.

۴. این امر یعنی بسامد بالای دعاوی مرتبط با اسناد تجاری و مسئولیت امضاءکنندگان آن، به‌ویژه اجمال و ابهام مقررات حاکم بر اسناد تجاری سبب گردیده است که در موضوعات مختلف مرتبط با اسناد تجاری، آراء متفاوت و گاه متناقضی صادر شود.

۲.۲. مسئولیت تضامنی مدیران شرکت تجاری در صدور چک پرداخت نشدنی

همان‌طور که وکیل به عنوان نماینده قراردادی و به وکالت از موکل خود اعم از اینکه شخص، حقیقی باشد یا حقوقی، اختیار صدور اسناد تجاری را دارد مدیران شرکت‌های تجاری و نیز مدیران اشخاص حقوقی غیر تجاری به عنوان نماینده قانونی می‌توانند اقدام به صدور چک یا سایر اسناد تجاری نمایند. در عمل نیز صدور سند تجاری از طرف غیراصیل و به نمایندگی از اشخاص دیگر زمانی مصداق پیدا می‌کند که مدیر یک شخص حقوقی (شرکت تجاری، مؤسسه غیرانتفاعی و امثال آن) به نام و به حساب شرکت، مبادرت به صدور سند تجاری می‌نماید.^۱

پرسش مهم در این خصوص آن است که: در صورت صدور سند تجاری از طریق نمایندگی (وکالت)، مسئولیت پرداخت بر عهده منوب‌عنه قرار دارد یا نماینده؟ بعضی از نویسندگان حقوقی در پاسخ به این سؤال، نماینده یا وکیل را مسئول پرداخت دانسته‌اند با این استدلال که «روابط حقوقی بین صاحب اصلی و نماینده تأثیری در تعهدات شخصی که برات را صادر کرده است، ندارد و کسی که برات را امضاء کرده است اگرچه به حساب دیگری باشد در مقابل دارنده برات مسئول است»^۲ اما برخی محققان حقوقی با صراحت بیشتری دلیل اصلی مسئول بودن نماینده را آن دانسته‌اند که در حالت صدور سند تجاری به نمایندگی نیز، صادرکننده سند که طبق قانون تجارت مسئولیت دارد، نماینده است.^۳

۱. ربیعا اسکینی، حقوق تجارت؛ برات، سفته، قبض انبار، اسناد در وجه حامل و چک (تهران: سمت، چاپ پانزدهم، ۱۳۹۰)، ص ۵۹

۲. حسن ستوده‌تهرانی، حقوق تجارت، اسناد تجاری (تهران: نشر دادگستر، چاپ اول، ۱۳۷۴)، ص ۳۱.

۳. «کسی که به حساب دیگری برات می‌کشد، خود به عنوان برات‌کش متظاهر می‌گردد و در صورت لزوم مسئولیت در پرداخت خواهد داشت. معمولاً نام دستوردهنده، مکتوب می‌ماند ولی در صورت قید آن در سند از تعهد قانونی برات‌کش ظاهری نمی‌کاهد»: محمد صفری، حقوق بازرگانی اسناد (تهران: شرکت سهامی انتشار، چاپ پنجم، ۱۳۸۷)، ص ۷۳؛ برای مشاهده نظری هم‌سو با دیدگاه مزبور نک: حسن حسنی، حقوق تجارت، ج ۳ (تهران: نشر میزان، چاپ اول، ۱۳۸۹)، ص ۳۸.

پرداخت دین و اجرای تعهد مراجعه کند و در واقع یکی از مزایای مسئولیت تضامنی برای طلبکار، آزادی وی در انتخاب مدیون (مسئول پرداخت) است.^۱

ماده ۳۱۷ قانون مدنی که بحث تضامن در غصب و آزادی مالک را در انتخاب مدیون یا مسئول پرداخت، بیان می‌کند مقرر می‌دارد: «مالک می‌تواند عین و در صورت تلف شدن عین، مثل یا قیمت تمام یا قسمتی از مال مغضوب را از غاصب اولی یا از هر یک از غاصبین بعدی که بخواهد مطالبه کند». ماده ۲۴۹ قانون تجارت نیز که حکومت مسئولیت تضامنی را در اسناد تجاری مقرر کرده است با صراحت و تفصیل بیشتر آزادی طلبکار (دارنده سند تجاری) را در انتخاب مسئول پرداخت و نیز امکان طرح دعوا علیه کلیه مسئولین تضامنی تا وصول کل طلب خود بیان می‌کند. به موجب این ماده: «برات‌دهنده، کسی که برات را قبول کرده و ظهرنویس‌ها در مقابل دارنده برات مسئولیت تضامنی دارند. دارنده برات در صورت عدم تأدیه و اعتراض می‌تواند به هر کدام از آنها که بخواهد منفرداً یا به چند نفر یا به تمام آنها مجتمعاً رجوع نماید. همین حق را هر یک از ظهرنویس‌ها نسبت به برات‌دهنده و ظهرنویس‌های ماقبل خود دارند. اقامه دعوی علیه یک یا چند نفر از مسئولین موجب اسقاط حق رجوع به سایر مسئولین برات نیست. اقامه‌کننده دعوی ملزم نیست ترتیب ظهرنویسی را از حیث تاریخ رعایت کند...». باید توجه داشت که ممکن است در یک رابطه حقوقی یا معامله، دو یا چند شخص به عنوان اطراف آن رابطه یا معامله در مقابل متعهدله مسئولیت داشته باشند. غیرقابل تجزیه بودن تعهد و ضرورت طرح دعوا علیه کلیه متعهدان این رابطه حقوقی نباید تلقی یکی بودن آن را با مسئولیت تضامنی به ذهن متبادر سازد، زیرا در مسئولیت تضامنی، طلبکار اختیار دارد کل اجرای تعهد را از هر یک از مسئولین خواستار شود و می‌تواند به انتخاب خود، هر یک از مسئولین را به تنهایی یا در کنار دیگران مورد طرح دعوا قرار دهد در حالی که در رابطه حقوقی موصوف، طلبکار امکان گزینش ندارد و غیرقابل تجزیه بودن تعهد، وی را وادار می‌سازد دعوا را علیه کلیه متعهدان اقامه نماید.

۱. ناصر کاتوزیان، پیشین، ص ۲۲۶؛ لعیا جنیدی، پیشین، ص ۲۴.

وکالت به منظور ایجاد ارتباط حقوقی میان موکل و طرف قراردادی که به وسیله وکیل انجام می‌شود اعطاء و منعقد می‌گردد. در واقع، عمل حقوقی میان موکل و شخص ثالث به وجود می‌آید و وکیل واسطه انعقاد آن است، لذا همان‌طور که ماده ۶۷۴ قانون مدنی مقرر کرده است آثار عقدی که وکیل می‌بندد دامنگیر موکل می‌شود و اوست که باید مفاد آن را اجرا کند.^۱

اداره حقوقی قوه قضاییه نیز در نظریه شماره ۷/۱۸۷۴ مورخ ۱۳۷۶/۴/۸ خود، نظری هم‌سو با نظر اخیر ارائه کرده است. در این نظریه آمده: «در خصوص سفته‌ای که توسط شخص دارنده حق امضاء، به نمایندگی از طرف شرکت امضاء شده است در صورت عدم پرداخت فقط علیه شرکت می‌تواند طرح دعوا نمود و وجه سفته را مطالبه کرد نه علیه شخص امضاءکننده که به نمایندگی از طرف شرکت امضاء کرده است».

هر چند مطابق قاعده کلی وکیل یا نماینده‌ای که به نمایندگی از دیگری اقدام به صدور سند تجاری می‌نماید، مسئولیتی در پرداخت سند تجاری ندارد اما این حکم کلی با استثنائاتی روبروست. در کنار استثنائات، فقدان نمایندگی یا تجاوز از حدود اختیار و نمایندگی افشاءنشده در هنگام صدور سند تجاری، سومین استثناء بر قاعده مسئول نبودن نماینده در صدور سند تجاری، نمایندگی در صدور چک است.^۲ قانونگذار در چک، علاوه بر صاحب حساب، صادرکننده چک را نیز - که چک را به وکالت یا نمایندگی از صاحب حساب صادر می‌کند - مسئول پرداخت وجه چک دانسته است.

ماده ۱۹ قانون صدور چک مصوب ۱۳۵۵ (با اصلاحات و الحاقات بعدی) در این زمینه مقرر می‌دارد: «در صورتی که چک به وکالت یا نمایندگی از طرف صاحب حساب اعم از شخص حقیقی یا حقوقی صادر شده باشد صادرکننده چک و صاحب حساب متضامناً مسئول پرداخت وجه چک بوده و اجراییه و حکم ضرر و زیان بر اساس تضامن، علیه هر دو صادر می‌شود...».

۱. ناصر کاتوزیان، پیشین (۱۳۷۶) صص ۱۸۸ - ۱۸۹.

۲. ربیعا اسکینی، پیشین، ص ۵۸؛ کمال نیک‌فرجام، پیشین، ص ۱۸۹.

گفتنی است یکی از نویسندگان، با تفکیک میان دو وضعیت حسب شخص منوب‌عنه، در موردی که شخصی به وکالت از شخص دیگری (شخص حقیقی) برات را مهر یا امضاء می‌کند به این لحاظ که برات‌دهنده، وکیل است نه موکل، وکیل را در هر حال مسئول می‌داند، اما اگر شخص حقیقی به عنوان نماینده شخص حقوقی، برات را صادر کند شخص حقوقی مسئول است نه نماینده، زیرا در این حالت «برات با دست شخص حقوقی که از آستین شخص حقیقی بیرون آمده است امضاء داده خواهد شد و بنابراین برات‌دهنده مندرج در ماده ۲۴۹، شخص حقوقی و مسئولیت ناشی از تعهدات برواتی متوجه خود او است».^۱

در مقابل، دسته‌ای دیگر از نویسندگان حقوقی، مسئولیت را متوجه منوب‌عنه می‌دانند و وکیل را زمانی مسئول می‌شناسند که وکالت خود را در سند قید نکرده باشد و دارنده از صدور سند به وکالت از دیگری مطلع نبوده باشد. استدلال اصلی مبنای این نظر، عدم وجود حکم خاص در قانون تجارت و حکومت قواعد عام حقوق مدنی است که تعهدات و آثار ناشی از وکالت^۲ را متوجه موکل می‌داند. طبق نظر یکی از نویسندگان حقوق تجارت «امضای سند توسط نماینده اصولاً منوب‌عنه را مسئول می‌سازد، اما چنانچه امضاءکننده فاقد اختیار بوده و یا فراتر از اختیار عمل نماید، منطقیاً منوب‌عنه ادعایی که سهمی در ایجاد ظاهر قابل اعتماد نداشته، نباید مسئول شمرده شود».^۳

در مقام داوری میان این دو نظر باید گفت نظر دوم که مسئولیت را متوجه منوب‌عنه یا موکل می‌داند، با قواعد حقوقی سازگار می‌باشد، زیرا نمایندگی و

۱. حسین خزاعی، حقوق تجارت، اسناد تجاری (تهران: نشر قانون، چاپ اول، ۱۳۹۵)، ص ۴۵.

۲. ربیعا اسکینی، پیشین؛ محمد دمرچیلی، علی حاتمی و محسن قرائی، قانون تجارت در نظم حقوقی کنونی (تهران: نشر خلیج فارس، چاپ دوم، ۱۳۸۱)، ص ۴۹۷؛ کمال نیک‌فرجام، «مطالعه تطبیقی نمایندگی در امضای اسناد تجاری»، فصلنامه دیدگاه‌های حقوق قضایی دانشگاه علوم قضایی و خدمات اداری، ش ۶۲ (۱۳۹۲)، ص ۱۸۱.

۳. کوروش کاویانی، حقوق اسناد تجاری (تهران: نشر میزان، چاپ سوم، ۱۳۸۹)، ص ۱۴۹.

امضاء نموده و در اختیار شخص ثالث قرار داده باشند. با توجه به مقررات ماده ۱۹ قانون صدور چک، صادرکننده چک و صاحب حساب متضامناً مسئول پرداخت وجه چک بوده و لذا در فرض پرسش و با توجه به اصل تضامنی بودن مسئولیت صادرکننده چک و صاحب حساب، دارنده چک می‌تواند علیه نامبردگان (منفرداً یا مجتمعاً) مبادرت به طرح دعوا نموده وجه چک را مطالبه نماید».

۲.۴. نقد رأی و بیان ایراد اصلی آن

برای تحلیل بهتر رأی باید دو مقدمه را که از خلال مباحث قبل منتج می‌شود مدنظر قرار دهیم:

۱- در مسئولیت تضامنی (تضامن) طلبکار می‌تواند به دلخواه خود، علیه هریک از مسئولین تضامنی، اقامه دعوا نماید. بنابراین، همان‌طور که می‌تواند هم‌زمان به نزد همه مسئولین رجوع کند به همان شکل هم با بهره‌گیری از اختیار و نیز انتخاب خود، علیه یک یا چند تن از مسئولین پرداخت، طرح دعوا نماید بی‌آنکه این امر، حق رجوع او به نزد سایر مسئولین را از میان ببرد. ۲- مدیران شرکت تجاری که به نمایندگی از شرکت، اقدام به صدور چک می‌نمایند طبق ماده ۱۹ قانون صدور چک، در کنار شرکت در مقابل دارنده چک مسئولیت تضامنی دارند.

ایراد مبنایی رأی مورد نقد این است که به اثر اصلی تضامن - که عبارت است از امکان رجوع طلبکار به کلیه مسئولین -، توجه نداشته است. درواقع، امتیاز و فایده مهم مسئولیت تضامنی، امکان طرح دعوا علیه کلیه مسئولین یا هریک از آنان به انتخاب طلبکار است. شعبه ۸ دادگاه تجدیدنظر استان تهران در عین حال که مسئولیت تضامنی در صدور چک پرداخت‌نشده را می‌پذیرد و در رأی خود می‌نویسد: «مطابق ماده ۱۹ قانون صدور چک مسئولیت صادرکنندگان چک با صاحب حساب تضامنی است» بر مبنای استدلال و نتیجه‌گیری ناصواب، رأی دادگاه بدوی را که به‌درستی و مطابق قانون صادر شده است نقض می‌کند. دو استدلال ناصحیح دادگاه تجدیدنظر استان تهران که دادگاه را به صدور رأی مورد انتقاد رهنمون ساخته است عبارتند از:

ازجمله اهداف قانونگذار در پیش‌بینی مسئولیت وکیل یا نماینده‌ای که از طرف دیگری، اقدام به صدور چک می‌کند لزوم رعایت دقت و احتیاط‌های لازم از سوی این اشخاص، جلوگیری از سوءاستفاده‌های احتمالی در صدور چک و در مجموع، افزایش ارزش و اعتبار چک قابل ذکر است. به تعبیر یکی از استادان حقوق تجارت، «هدف قانونگذار در وضع حکم خاص در مورد چک، از یک طرف جلوگیری از سوءاستفاده در مورد صدور و امضای چک به وکالت و نمایندگی و از طرف دیگر افزایش ارزش و اعتبار چک در بین مردم بوده است و به این وسیله خواسته است از حجم رو به گسترش صدور چک‌های بلامحل که اعتبار و حیثیت اسناد تجاری را خدشه‌دار می‌سازد، بکاهد و مردم را اعم از اصیل و وکیل به اهمیت صدور و امضای چنین سند تجاری آشنا سازد»^۱.

تردیدی نیست که این حکم خاص در مورد چک موجب اعتماد بیشتر بازرگانان و اشخاص غیرتاجر به چک می‌گردد و وکالت یا نمایندگی نمی‌تواند به عنوان پوششی برای فرار از مسئولیت و صدور چک‌های فاقد محل مورد استفاده قرار گیرد. فواید پیش‌بینی مورد بحث، علاوه بر اینکه در مورد اشخاصی که به وکالت از اشخاص حقیقی اقدام به صدور چک می‌نمایند، قابل طرح است. در خصوص مدیران شرکت‌ها و سایر اشخاص حقوقی که به عنوان نماینده قانونی شرکت یا شخص حقوقی اقدام به صدور چک می‌نمایند این فواید محسوس‌تر است و می‌تواند به جلوگیری از سوءاستفاده‌های احتمالی کمک کند.

اداره حقوقی قوه قضاییه نیز در پاره‌ای از نظریات خود به مسئول بودن مدیران شرکت تجاری در صدور چک پرداخت‌نشده تصریح نموده است. ازجمله این نظریات می‌توان به نظریه شماره ۷/۷۸۷۳ مورخ ۱۳۸۹/۱۲/۲۱ اشاره نمود. طبق این نظریه: «در مواردی که مدیرعامل یا رئیس هیأت‌مدیره به نمایندگی از طرف شرکت، چک را

۱. بهروز اخلاقی، تقریرات درس حقوق تجارت ۴، اسناد تجاری (تهران: جزوه درس دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، ۶۷-۱۳۶۶)، ص ۲۵۴.

الف) درست است که «مطابق مقررات قانون تجارت شخصیت حقوقی مدیران از شخصیت شرکت مستقل و مجزا است»^۱ اما این جدایی شخصیت مانع از مسئولیت تضامنی این دو شخص یعنی شرکت و مدیر بنا به حکم صریح قانونگذار نمی‌باشد. به عبارت ساده‌تر، قانونگذار در انشای حکم مندرج در ماده ۱۹ قانون صدور چک، با وجود علم و اطلاع از جدا بودن شخصیت شرکت‌های تجاری از مدیران آنها و جدایی شخصیت وکیل و موکل و جدایی شخصیت شخص حقوقی و مدیر آن، مسئولیت تضامنی هر دو شخص را در صدور چک پرداخت‌نشده مقرر کرده است.

ب) محقق گردیدن موضوع تضامن در پرداخت سند تجاری،^۲ مستلزم طرح دعوا علیه صاحب حساب (شرکت تجاری) نیست. در جایی که به حکم قانون (ماده ۱۹ قانون صدور چک) تضامن پیش‌بینی شده باشد طرح دعوا علیه هریک از مسئولین، قانونی و قابل استماع است هر چند آن مسئول، مدیون اصلی دین نباشد. بنابراین، با وجود اینکه صاحب حساب و مدیون اصلی چک، شرکت تجاری است اما به لحاظ پیش‌بینی مسئولیت تضامنی، طرح دعوا علیه مدیر شرکت به عنوان شخصی که مسئولیت تضامنی دارد به تنهایی قابل پذیرش است و نمی‌توان بر مبنای لزوم طرح دعوا علیه مدیون اصلی، دعوای دارنده چک را رد کرد.

فلذا باید گفت هر چند در حقوق ما اصل، بر مسئولیت بر مبنای تسهیم و یا به‌طور ساده‌تر اصل بر مسئولیت غیرتضامنی است و مسئولیت تضامنی حکمی استثنایی و خلاف اصل می‌باشد اما در مواردی که به حکم قانون یا بر مبنای قرارداد، مسئولیت جنبه‌ی تضامنی داشته باشد نحوه رجوع به نزد مسئولین تضامنی در اختیار طلبکار خواهد بود. پس همان‌طور که طلبکار می‌تواند هم‌زمان به طرفیت کلیه مسئولین تضامنی طرح دعوا نماید از این اختیار نیز برخوردار است که دعوا را تنها علیه یک یا چند تن از مسئولین به انتخاب خود اقامه کند بی‌آنکه این امر، حق

۱. بخشی از استدلال شعبه ۸ دادگاه تجدیدنظر استان تهران.

۲. منظور از «سند تجاری» که در رأی دادگاه تجدیدنظر آمده است، چک می‌باشد.

وی را در طرح دعوا علیه سایر مسئولین تضامنی تا زمان وصول کلیه طلب خود زایل نماید. در نتیجه، دادگاه نباید بی‌توجه به آثار مسئولیت تضامنی، اختیار طلبکار را در گزینش مسئول اجرای تعهد (پرداخت دین) نادیده بگیرد.

پرتال جامع علوم انسانی
مطالعات فرهنگی

نتیجه‌گیری

و اما چکیده و عصاره مطالب گفته‌شده که به ترتیب ذیل است:

۱. در جایی که به حکم قانون یا بر مبنای قرارداد، مسئولیت تضامنی مقرر شده باشد طرح دعوا علیه مسئولین تضامنی نیازمند رعایت ترتیب خاص نیست. طلبکار می‌تواند به هریک از مسئولین پرداخت مراجعه نماید بی‌آنکه حق طرح دعوا علیه سایر مسئولین را از دست بدهد. و همچنین از این حق برخوردار است که در دعوایی واحد، به طرفیت همه مسئولین تضامنی اقامه دعوا کند.
۲. برخلاف قاعده کلی که آثار نمایندگی متوجه منوب‌عنه می‌شود و نماینده در صورت رعایت چارچوب نمایندگی، مسئولیت ندارد، قانونگذار در مورد چک (ماده ۱۹ قانون صدور چک) مقرر کرده است نماینده نیز در کنار منوب‌عنه در صورت صدور چک پرداخت‌نشده مسئولیت دارد. مصداق اصلی مسئولیت تضامنی نماینده و منوب‌عنه در صدور چک بلامحل، مسئولیت مدیران شرکت‌های تجاری است که به نمایندگی از شرکت، مبادرت به صدور چک می‌نمایند.
۳. با توجه به پیش‌بینی مسئولیت تضامنی وکیل و موکل در صدور چک، جدایی شخصیت حقوقی مدیران شرکت تجاری از شخصیت حقوقی شرکت، توجیهی برای عدم مسئولیت مدیر شرکت در قبال صدور چک بلامحل نیست. همچنین به لحاظ پیش‌بینی مسئولیت تضامنی، دارنده چک می‌تواند دعوا را تنها علیه مدیر شرکت طرح کند و عدم طرح دعوا علیه مدیون اصلی (شرکت) نمی‌تواند مستمسکی برای رد دعوی دارنده چک قرار گیرد.

فهرست منابع

- اخلاقی، بهروز، **تقریرات درس حقوق تجارت ۳**، اسناد تجاری، دوره کارشناسی حقوق دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران (۶۷-۱۳۶۶).
- اسکینی، ربیعا، **حقوق تجارت: برات، سفته، قبض انبار، اسناد در وجه حامل و چک**، چاپ پانزدهم (تهران: انتشارات سمت، ۱۳۹۰).
- جنیدی، لعیا، "تضامن و آثار و وصاف آن"، **مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران**، شماره ۳۵ (۱۳۷۵).
- حسنی، حسن، **حقوق تجارت**، جلد ۳، چاپ اول (تهران: نشر میزان، ۱۳۸۹).
- خزاعی، حسین، **حقوق تجارت؛ اسناد تجاری**، چاپ اول (تهران: نشر قانون، ۱۳۸۵).
- دمرچیلی، محمد، حاتمی، علی و قرائی، محسن **قانون تجارت در نظم حقوقی کنونی**، چاپ دوم (تهران: نشر خلیج فارس، ۱۳۸۱).
- زندى محمدرضا، **رویه قضایی دادگاه‌های بدوی و تجدیدنظر استان تهران در امور مدنی، اجرت‌المثل خسارت**، چاپ اول (تهران: نشر جنگل، ۱۳۹۱).
- ستوده‌تهرانی، حسن، **حقوق تجارت**، جلد ۳، چاپ اول (تهران: نشر دادگستر، ۱۳۷۴).
- صقری، محمد، **حقوق بازرگانی اسناد**، چاپ پنجم (تهران: نشر شرکت سهامی انتشار، ۱۳۸۷).
- کاتوزیان، ناصر، **عقود معین ۴**، عقود اذنی وثیقه‌های دین، چاپ دوم (تهران: شرکت سهامی انتشار، ۱۳۷۶).
- _____ **نظریه عمومی تعهدات**، چاپ اول (تهران: نشر دادگستر، ۱۳۷۹).
- کاویانی، کوروش، **حقوق اسناد تجاری**، چاپ سوم (تهران: نشر میزان، ۱۳۸۹).
- نیک‌فرجام، کمال، "مطالعه تطبیقی نمایندگی در امضای اسناد تجاری"، **فصلنامه دیدگاه‌های حقوق قضایی دانشگاه علوم قضایی و خدمات ادارات**، شماره ۶۲ (۱۳۹۲).